

Key words: national and patriotic upbringing of children and young people, moral and civic culture of a personality, biuniqueness dependency of moral and civic relations and integrative qualities of moral and civic culture.

doi:10.15330/esu.10.120-127

УДК 37.037
ББК 74.268.3

Роксоляна Зозуляк-Слущик, Богдан Ковбас

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФОРМУВАННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті проаналізовано засоби масової інформації як чинник формування агресивної поведінки та схильності до насильства старшокласників. Розкрито особливості впливу творів художньої літератури на агресивність і ворожість у середовищі старшокласників.

Ключові слова: агресивна поведінка, засоби масової інформації, твори художньої літератури, старшокласники, ворожість.

Постановка проблеми. Історія людства довела, що агресивність є невід’ємною частиною життя суспільства, проте, форми її проявів можуть бути як більш небезпечними, так і цілком неприпустимими. Сучасні засоби масової інформації, а також певною мірою твори художньої літератури відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки та схильності до насильства у молодіжному середовищі [1, с. 106].

Аналіз останніх досліджень. В останні роки суттєво виріс науковий інтерес до проблем дитячої агресивності. Проблематика агресії і агресивної поведінки є предметом дослідження вчених різних країн, серед яких найбільшим визнанням користуються праці: А. Адлера, А. Бандури, А. Басса, Л. Берковеця, Р. Берона, К. Лоренца, Д. Ричардсона, З. Фрейда, Е. Фромма.

Вважається, що телебачення все-таки значно впливає на особистість і на поведінку людини. Однак сила його впливу й досі залишається невивченою до кінця. Зрозумілим є одне: чим більше діти та молодь дивляться по телебаченню акти насильства, тим більшою є для них ймовірність застосування агресивної поведінки за певних обставин в реальному житті. Результати досліджень WisdomWorks Ministries показали, що 41 % американських підлітків або читали, або дивилися історії про Гаррі Поттера. В результаті цього 12 % з них серйозно зацікавилися чаклунством, а 66 % опитаних брали участь у різних окультних ритуалах. Тобто, ідентифікація з віртуальними персонажами є невід’ємним фактом нашого життя [2, с. 287].

Метою статті є дослідження рівня деструктивного впливу засобів масової інформації та творів художньої літератури на формування агресивної поведінки старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Важливим є виявлення співвідношення поширення агресії серед старшокласників та впливу на них із боку засобів масової інформації, а також творів художньої літератури.

Для вивчення ступеня впливу засобів масової інформації на учнівську молодь, виявлення схильності до агресивної поведінки нами було проведено дослідження серед учнів дев’ятого класу Івано-Франківської ЗОШ № 23. Опитано 42 респонденти.

Для діагностики агресивності старшокласників ми використали такі методики: опитувальник Басса-Дарки; “Шкала ворожості” Кука-Медлей [3; 4].

Для дослідження впливу переглянутого на свідомість учнів й формування стереотипів варто використовувати тест “Чи телеман я?”. Цей тест складається з десяти запитань, до кожного з яких є закриті варіанти відповідей. Інтерпретується тест за сумарною кількістю балів, які характеризують за позицією ставлення особи до телевізора.

Суміжною до цього тесту є проведення анкети, яка дає змогу визначити, яким засобам масової інформації учні надають найбільшу перевагу, скільки часу вони проводять за телевізором та які передачі дивляться по телевізору.

Оскільки сучасні засоби масової інформації дедалі частіше використовують методи латентного переконуючого впливу в своїй продукції, доречним є діагностика рівня можливого навіювання на особу з боку зовнішніх чинників. Наприклад, можна використовувати методику “Чи піддаєтесь ви навіюванню?”

За діагностикою “Шкала ворожості” Кука-Медлея в інтерпретації “шкали цинізму” було виявлено такі результати: 87 % старшокласників проявляють середній показник цинізму з тенденцією до високого, 13-ти % учням притаманний середній показник цинізму з тенденцією до низького. Найвищий показник в цій шкалі – 58 балів, найнижчий – 31 бал (кожен із показників притаманний одному учневі). За інтерпретацією “шкали агресивності” 62 % учнів володіють середнім показником із тенденцією до високого, 34 % учнів – середнім показником із тенденцією до низького. Найвищий показник у цій шкалі – 38 балів (показник притаманний двом учням), найнижчий – 22 бали (показник притаманний одному учневі). Аналіз «шкали ворожості» дав змогу отримати такі дані: 56 % учнів володіють середнім показником з тенденцією до високого; 31 % учнів – середнім показником з тенденцією до низького; 13 % учнів – низьким показником. Найвищий показник за цією шкалою – 24 бали (показник притаманний одному учневі), найнижчий – 10 балів (показник притаманний двом учням). Високий показник за жодною шкалою не був виявлений. Низький показник не встановлений в шкалі цинізму та агресивності. Таким чином, дане пілотажне дослідження дало змогу виявити негативну тенденцію схильності до агресивної поведінки серед учнівської молоді. Також варто наголосити на тому, що схильність до цинізму, агресивності, ворожості притаманні хлопцям і дівчатам досліджуваної групи однаковою мірою.

Результати проведеного дослідження за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького) показали, що види агресії притаманні: 1) фізична агресія – низький рівень – 19 % учнів, середній – 31 % учнів, підвищений – 31 % учнів, високий – 13% учнів, дуже високий – 6 % учнів; 2) вербальна агресія – середній рівень – 62,5 % учнів, підвищений рівень – 37,5 % учнів; 3) непрямая агресія – низький рівень – 6,3 % учнів, середній – 6,3 % учнів, підвищений – 56,2 % учнів, високий – 25 % учнів, дуже високий – 6,2 % учнів; 4) негативізм – низький рівень – 63 % учнів, середній – 6 % учнів, підвищений – 31 % учнів; 5) роздратування – середній рівень – 50 % учнів, підвищений – 25 % учнів, високий – 12,5 % учнів, дуже високий – 12,5 % учнів; 6) підозріливість – низький рівень – 6,3 % учнів, середній – 31,3 % учнів, підвищений – 25 % учнів, високий – 18,7 % учнів, дуже високий – 18,7 % учнів; 7) образливість – низький рівень – 19 % учнів, середній – 12 % учнів, підвищений – 25 % учнів, високий – 25 % учнів, дуже високий – 19 % учнів; 8) почуття провини – середній рівень – 12 % учнів, підвищений – 44 % учнів, високий – 19 % учнів, дуже високий – 25 % учнів. При інтерпретації сумарних показників було встановлено, що

сумарний показник агресії (ІА) є таким: середній рівень – 50 % учнів, підвищений – 44 % учнів, дуже високий – 6 % учнів. Сумарний показник ворожості (ІВ) є таким: низький рівень – 13 % учнів, середній – 25 % учнів, підвищений – 25 % учнів, високий – 19 % учнів, дуже високий – 18 % учнів.

Дослідження за методикою “Чи піддаєтесь ви навіюванню?” дало змогу виявити, що 56 % старшокласників характеризуються як достатньо спокійні та оптимістичні люди, які володіють вагомою долею самокритики. Вони здатні реагувати на зміни, але спочатку старанно їх осмислюють, обмірковують. Вони піддаються навіюванню перш за все стосовно до тих речей, які більше всього їх хвилюють. 44 % старшокласників дали відповіді, які дозволяють віднести їх до групи людей, які легковажно ставляться до багатьох важливих речей. Інколи вони готові як виклик прийняти важливе рішення. Тобто, вони великою мірою схильні до навіювання з боку інших осіб.

Результати дослідження за тестом “Чи телеман я?” були досить неочікуваними. Аналіз тесту показав, що у житті 50 % учнів телевізор займає незначне місце. Для іншої половини учнів (50 %), телевізор є невід’ємною частиною життя, але при потребі вони можуть не дивитися його занадто довго.

Також нами було проведено опитування для виявлення особливостей використання учнями телевізійних та інтернетних засобів комунікації. Найчастіше учні дивляться по телевізору такі передачі: новини – 38 %, музичні програми – 25 %, художні фільми – 25 %, серіали – 32 %, розважальні програми – 38 %, мультфільми – 12 %, все підряд – 32 % учнів. 69 % учнів надають перевагу перегляду закордонних художніх фільмів. Найчастіше учні віддають перевагу таким фільмам: комедії – 88 %, трилери – 32 %, документальні – 12 %, мюзикли – 25 %, детективи – 44 %, містика – 18 %, мелодрами – 32 %, фільми жаху – 38 %, бойовики – 38 %. На запитання: “Яким телевізійним каналам ви надасте перевагу?” 100 % учнів віддали перевагу телеканалам “1+1” та “Новий”, 25% – “ІСТV”, “ТЕТ”, “М1”, 32 % – “СТБ”.

Більшість учнів (90 %) засобом масової інформації, якому вони надають найбільшу перевагу є Інтернет. Це роз’яснює результати першого тесту. На запитання “Скільки часу ви проводите за комп’ютером?” 37,5 % учнів відповіли, що щоденно вони користуються комп’ютером від 1 до 3 годин. 62,5 % учнів кожного дня використовують комп’ютер більше трьох годин. Максимальною кількістю використання комп’ютера є 9 годин (6 % учнів). Найчастіше (75 %) учні використовують комп’ютер для того, щоб: слухати музику, дивитися фільми, грати у ігри. Тільки 25 % учнів використовують ПК для роботи з науковими програмами. На запитання “Що вам дає Інтернет?” 44 % учнів відповіли, що Інтернет для них є джерелом різноманітної інформації, 31 % – можливість поспілкуватися з друзями; 25 % – джерело ігор та розваг.

Аналіз ставлення читача до особи злочинця показав такі результати: загалом на перше питання («У яких творах літератури, що Ви читали, описано злочин?») ми отримали такий перелік: “Янголи і демони” Д. Браун, “50 днів до мого самоубийства” С. Крамер, “Твердиня” М. Кідрук, “На запах м’яса” Люко Дашвар, “Погляд з Темряви” К. Картер, “Запахи” П. Зюскінд, “Точка обману” Д. Браун, “Лоліта” В. Набоков, “Червоне і чорне” Стендаль, “Одинадцять хвилин” П. Коельйо, “Зелена миля” С. Кінг, “Великий Гетсбі” Ф.-С. Фіцджеральд, “Як здобувати друзів і впливати на людей” Д. Карнегі, “Теперь ты меня видишь” Ш. Болтон, “Джек Потрошитель. Расследование XXI века” Т. Марріотт, “Тріумфальна арка” Е.-М. Ремарк, “Дика енергія. Лана” Марина та Сергій Дяченки, “Ганнібал” Т. Гаріс, “Злочин і Кара” Ф. Достоєвського, “Атлант розправив плечі” А. Ренд, “Взгляд из

темноти” К. Картер, “Інферно” Д. Браун, “Найкраще в мені” Н. Спаркс, “Бійцівський клуб” Ч. Паланік, “Грішниця” О. Печорна, “Гранатовий браслет” О. Купрін, “Знедолені” В. Гюго, “Фауст” Й. Гете, “Черниця” Д. Дідро, “451 градус по Фаренгейту” Р. Бредбері, “Тінь сови” В. Шкляра, “Земля” О. Кобилянської, “Тигролови” І. Багряного, “Хіба ревуть воли, як ясла повні” Панас Мирний, “Шерлок Холмс” Артур Конан Дойл.

На запитання “Як Ви ставитесь до особи злочинця у цьому творі?” найнеординарнішими були такі відповіді: я до неї ставлюся позитивно, бо самопожертвування, розум – це досить хороші риси, можливо, кожен, опинившись на її місці, так думав і робив би сам (“50 днів до мого самоубийства”); жінка розкаялась, щиро жаліла за вчинене, тому мені її жаль (“На запах м’яса”); ставлення особисто у мене до героя було винятково позитивне, оскільки він мав глибокі знання та ідею всього життя, яка вела його до певної мети (“Точка обману”); педофіл Гумберт Гумберт не викликав у мене зневаги й відрази, мені його щиро було жаль; я його вперто не хотіла сприймати як збоченця, тому що мені здавалось, що саме Лоліту він любив (“Лоліта”); я їх засуджую, хоч вони й мають свободу дій, свободу думки і можуть робити все, що їм заманеться, те, що вони вважають правильним для себе, проте, аж ніяк не супроводжується часткою здорового глузду (“Червоне і чорне”); до героя я ставлюся з особливим страхом (“Теперь ты меня видишь”); я частково захоплююся ним, хоча він і «поганий» герой, але щось «таке» в ньому є (“Ганнібал”); принизливо, конкуренцію має створювати ринок. Боротьба не повинна вестись з ухваленими законами (“Атлант розправив плечі”); я захоплююся цим героєм, поважаю та розділяю його думку. Хоч як би це страшно не звучало, але хто, як не ми, повинні спинитись на шляху до самознищення (“Інферно”); я не засуджую головного героя, моє ставлення до нього швидше позитивне. Він є прикладом того, що, незалежно від обставин, слід залишатися людиною (“Найкраще в мені”); позитивно, адже це була вимушена міра (“Грішниця”); до вбивці відчуваю вищу ступінь людської неприязні (“Тріумфальна арка”); у цьому творі я ставлюся до особи злочинця двоїсто. З одного боку, засуджую його злочини (вбивства) задля отримання нового запаху, адже це можна було зробити іншим шляхом, не вдаючись до вбивства. А з іншого боку, головний герой є дійсно феноменальною особистістю, тому що не кожен має такий геніальний дар – здатність «до ниточки» відчувати кожен запах (“Запахи”); його мучили докори сумління, тому моє ставлення з елементами позитивного (“Злочин і кара”); із зацікавленістю, оскільки попри те, що він порушував закон, герой говорив розумні речі (“451 градусів по Фаренгейту”); я засуджую головного персонажа, який учинив злочин при здоровому глузді не тільки проти інших людей, але і проти себе, адже він утратив людську гідність, співчуття і не бажав покаятися до останнього (“Земля”); ставлюсь до нього позитивно, але не як до людини, а суто як до літературного персонажу (“Шерлок Холмс”). Отже, найбільш поширеними були відповіді: з презирством, негативно, засуджую вчинок.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало змогу встановити, що старшокласники володіють почуттям агресивності та ворожості. Засоби масової інформації не є, безперечно, основним “агентом”, який породжує це явище. Проте, проведене опитування дало змогу встановити, що саме засоби масової інформації здійснюють свій вплив на старшокласників. Особливе занепокоєння викликає поширення негативних тенденцій насилля, що пропагується засобами масової інформації, а також творами художньої літератури. Профілактика та подолання залежності зростаючої особистості від Інтернету, як одного із найбільш популярних

засобів масової інформації, мають бути спрямованими на вирішення таких завдань: розвиток комунікативних навичок; формування адекватної самооцінки; зниження рівня тривожності та агресивності; підвищення моральності особистості, зокрема, її емпатійності.

Проведене нами дослідження з виявлення психологічного ставлення до особи злочинця у творах літератури показало, що читач не завжди негативно ставить до такого героя. У деяких випадках він із розумінням ставить до його вчинків, виправдовує його та навіть захоплюється героєм. Це негативно впливає на правову свідомість особистості.

Таким чином, варто створити ідеологічну основу для правового виховання у вигляді гуманістичних ідеологічних засад, які лягли в основу концепції формування правової культури особистості, наріжною метою якої повинно стати виховання поваги до прав і свобод людини в дусі національних традицій та християнської моралі, у контексті концепції громадянського суспільства, верховенства права як ідеологічної основи формування правової культури особистості.

1. Ануфрієва О. Засоби масової інформації як чинник життєвого орієнтування молоді / О. Ануфрієва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка / відп. ред. В. Євтух. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. – Вип. 27–28. – С. 106–109.

2. Барановська Н. Сучасні ЗМІ як важливий чинник моделювання світогляду студентської молоді / Н. Барановська // Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні : зб. тез доповідей X науково-практичної конференції, 31 березня – 5 квітня 2014 р. / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут підприємництва та перспективних технологій. – Львів, 2014. – С. 284–288.

3. Бугера О. Насильницька злочинність неповнолітніх та засоби масової інформації / О. Бугера // Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». – № 2. – 2007. – С. 43–46.

4. Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса та А. Дарки (адаптація А. Осницького) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://jablunysky-nvk.at.ua/Psiholog/metodika_bassa_ta_darki.doc

The article analyzes the media as a factor in the formation of aggressive behavior and propensity to violence seniors. The features of fiction influence the aggressiveness and hostility among high school students.

Keywords: *aggressive behavior, media, works of fiction, high school, hostility.*

doi:10.15330/esu.10.127-131

УДК 37,013.42

ББК 74.200

Руслана Кажук, Любов Шпільчак

СОЦІАЛЬНИЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті розглянуто визначення поняття “неповна сім'я”, охарактеризовано типологію неповних сімей, доведено необхідність спеціального соціального психолого-педагогічного супроводу дітей із таких сімей та їхніх батьків. Здійснено аналіз різних понять, присвячених супроводу. Обґрунтовано зміст психолого-педагогічного супроводу сучасних неповних сімей.